

# "David Bowie". Modusi žalovanja za slavnima - vita, melankolija i politička ekonomija

---

**Peović Vuković, Katarina**

*Source / Izvornik:* **Književna smotra : Časopis za svjetsku književnost, 2016, 48, 3 - 14**

**Journal article, Published version**

**Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)**

*Permanent link / Trajna poveznica:* <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:206956>

*Rights / Prava:* [Attribution 4.0 International](#)/[Imenovanje 4.0 međunarodna](#)

*Download date / Datum preuzimanja:* **2025-01-09**



*Repository / Repozitorij:*

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)



## “David Bowie” Modusi žalovanja za slavnima – vita, melankolija i politička ekonomija

### ŽALOVANJE ZA SLAVNIMA – VITA I INTERPELACIJA

Reakcije na vijest o smrti jednog pjevača, Davida Bowieja, koji je preminuo 10. siječnja 2016. godine, mogu se promatrati kao oblik društvene patologije. Samo na Bowiejevoj službenoj Facebook stranici 426.000 osoba reagiralo je na vijest o njegovoj smrti (*like*), 382.184 osobe podijelile su ovu vijest, a 88,641 osoba ju je i komentirala. Prvih dvanaest sati nakon objave vijesti o smrti pjevača, 11. siječnja 2016. godine, 35 milijuna ljudi uključilo se u razgovor o ovom događaju, pa brojimo ukupno 100 milijuna reakcija (Stutz, 2016).<sup>1</sup> Nakon pojave društvenih mreža i uspona internetskog novinarstva, pratimo slične reakcije (od Stevea Jobsa do Princea). Postavlja se pitanje imaju li ovi slučajevi neku posebnu ulogu – literarno, kulturološki, psihološki, ili pak politički? Općenito se smatra kako postmoderna nije opterećena duhovnim modelima (Jolles, 2011: 60) i da vlada kriza autoriteta. No reakcije na smrti slavnih osoba nameću pitanje nisu li slavne osobe suvremeni sveci i svetice čije se živote uzima kao oblike imitabilnih pripovijesti?

Ako je riječ o legendi ili viti, onda je vita Davida Bowieja, drugačije od srednjovjekovnih vita, označena divljom, nesputanom kreativnom energijom, zagovorom biseksualnosti i invencijom sebstva (u Foucaultovu smislu riječi). No iako je sadržaj imitabilnog modela drugačiji, nalazimo mnoge sličnosti, posebice ono što je André Jolles nazivao “duhovnom zaokupljenošću” (2011: 34–38). Svetac ili svetica privode nas k svijesti što bismo putem vrline voljeli činiti, saznati i biti, preobraziti se. Svetac/svetica je simbolička figura u kojoj se vrlina opredmećuje. Model je

kao najviši stupanj vrline nedostižan, ali imitabilan (2011: 34–38). I u suvremenim primjerima vidimo kako se svaka pojedinost u životu Bowieja i drugih slavnih osoba smatra dijelom mozaika uzorite egzistencije, te kako subjekti uzimaju te elemente kao ključne formativne točke vlastitoga života – odrastanja, mladosti, zrelosti, pa i projekcije vlastite smrti.<sup>2</sup> U tom je smislu tipičan članak objavljen 12. siječnja u *Jutarnjem listu* pod naslovom “Zašto mi je David Bowie bio više od škole, lektire i Tita” (Kostelnik, 2016), u kojem autor o svojem životu piše kao o fazama obilježenima glazbom i likom Davida Bowieja. Članak koji je pisan u ispovjednom tonu prvog lica (“nabavljam kao klinac”... Bowiejev album) obilježava lirski patos (“Otišao je jedan od najvećih!”), dok su trenuci u životu opisani kao mjesta identifikacije s Bowiejem. Autor se s idealom postovjećuje iako ga smatra nedostižnim. Glazbenici tog doba su, piše, imitirali Bowieja “ne samo u soundu i aranžmanima već i u imidžu, obleki i art postupcima”... Svetost Bowieja je neupitna, kao i to da je riječ o modelu (“jedan od onih koji su mijenjali naše živote”), a koji se stavlja u kontrapunkt s onim političkim, kulturnim i uzorima iz privatnog života koji bi mogli imati primat: “škole, lektire, profesora, frendova i trendova, televizije i sletova, rodbine, Tita...” (Kostelnik, 2016).

Ovakav tip identifikacije tipičan je bio u danima nakon Bowiejeve smrti i u objavama na društvenim mrežama. Obožavatelji izražavaju divljenje, upozoravajući kako je riječ o umjetniku koji je za njih formativan. Primjerice: “Preminuo je moj omiljeni umjetnik, najtalentiraniji, David Bowie. RIP Bowie. Nikada nećeš biti zaboravljen. Tvoja glazba i snaga utjecale su na sva razdoblja mogeg života. Počasćen sam što

---

<sup>1</sup> Hrvatska se našla među deset najaktivnijih zemalja na Facebooku, na osmom mjestu, ispred Švedske i Belgije (Stutz, 2016).

<sup>2</sup> Da je riječ o duhovnoj zaokupljenosti svjedoči i to da se na društvenim mrežama najčešće pojavljivala poruka R.I.P. (*rest in peace*) koju su objavljivali i deklarirani ateisti.

sam jedan od milijuna obožavatelja koji su te mogli slušati zadnji puta prošli tjedan nakon objave tvoje 'konačnog' albuma"; ili "Odrastao sam slušajući tvoju glazbu u očevom automobilu..."; kao i: "Bio je istovremeno i moj pjesnik i zvučna podloga, moj guru i ljubav, sve odjednom" (službeni Facebook profil Davida Bowieja, 12. siječnja 2016).

Reakcije na smrt Davida Bowieja također podsjećaju na juridički proces beatifikacije u rimokatoličkoj crkvi, čega su vite dio (Jolles, 2011: 27). Da bi svetac ili svetica bili kanonizirani, potrebno je, u određenom vremenu, dokazati postojanje nadnaravnih trenutaka u njegovu/njezinu životu, što je proces koji ima strukturu krivičnog postupka (Jolles, 2011: 27). Čuda su oblik materijalizacije vrline kroz koja se potvrđuje sveti status. U procesu beatifikacije Davida Bowieja postojale su razne mistifikacije, no najprisutnija je ideja da je Bowie "režirao" vlastitu smrt. Primjerice naslovi, "David Bowie je planirao svoj kraj kako je i živio – na svoj način, ostavljajući trag" (Neumann, 2016), "Posljednja objava Davida Bowieja, *Lazarus*, je 'oproštajni dar' obožavateljima u pažljivo planiranom finalu" (Furness, 2016). "Bowie: dobro življen život, dobro planirana smrt" (Phipps, 2016).

Tako se i njegov posljednji album, objavljen neposredno prije smrti, *Black Star* (2016) čita kao objava tragičnog događaja, napose pjesma *Lazarus* čija prva i posljednja strofa glase: "Pogledaj ovdje gore, ja sam u raju, / Imam ožiljke koji se ne mogu vidjeti, / Imam dramu – ne može biti ukradena, / Svi me znaju sad", "O, bit ću slobodan, / Baš kao onaj plavi drozd, / O, bit ću slobodan, / Nisam li to baš ja".<sup>3</sup> Uz to, nalazi se i poveznica između datuma izlaska albuma, datuma Bowiejeva rođendana i datuma njegove smrti, gdje se čak sugerira kako je Bowie odgodio smrt nakon rođendana i objave albuma (Begley, 2016).

Osim toga, kanonizacija sveca, osim nadnaravnih trenutaka za života, zahtijeva i posthumna čuda koja se zbivaju na grobu ili na tijelu beatusa, ili se pak čudo vezuje uz predmet – relikviju (Jolles, 2011: 33). Tu je ulogu igrao album *Blackstar* čiji su vlasnici tvrdili da se na crnoj zvijezdi koja se nalazi na omotu, ukoliko se album izloži djelovanju zraka sunca, pojavljuju zvijezde (Reddit, 2016). Tako se ukazuje na to da komodifikacija u postmoderni može koristiti i proizvoditi nove oblike duhovnosti, komodificirane relikvije koje jednako kao dijelovi tijela srednjovjekovnih svetaca i svetica prenose na sebe dio njihovih moći.

Istovremeno, napadi na djelo i samog Davida Bowieja također sudjeluju u procesu kanonizacije. *Canonisare* (lat.) znači unijeti u svjedodžbu (kanon) svetica i priznati svecu doličan kult (Jolles, 2011: 29).

<sup>3</sup> "Look up here, I'm in heaven, / I've got scars that can't be seen, / I've got drama, can't be stolen, / Everybody knows me now."; "Oh, I'll be free, / Just like that bluebird, / Oh I'll be free, / Ain't that just like me."

Beatifikacija je izrazito proceduralna, tako da se svetost treba dokazati pred porotom i to ne samo putem izricanja pozitivnih djela već i kroz optužbe. Oni koji su predstavljali kontra-argumente najčešće su se pozivali na Bowiejeve navodne nacističke epizode, od kojih je najpoznatija ona na stanici Victoria (fotografija koja prikazuje Bowieja koji maše, što je kasnije protumačeno kao nacistički pozdrav) i na izjave koje je Bowie dao u intervjuima oko 1976. godine kada je nastupao kao Thin White Duke, gdje je Bowie rekao da je Hitler bio prva rock zvijezda i da je Britanija spremna za fašizam.<sup>4</sup> Međutim, kao ishod beatifikacijske "rasprave" prevladao je opći dojam da Bowie nije bio umjetnik s političkim stavom<sup>5</sup> te su i "napadači" ocijenili kako je Bowie apolitičan, ili kako je to sročio jedan britanski novinar, "on je tipičan buržoaski Englez, blairitski filantro-liberal dovoljno dobrog ukusa da zna da nije primjereno ponašati se kao Bono" (Cummings, 2016).

I konačno, samo djelo Bowiejevo pruža puno elemenata za mistifikaciju. Vita besmrtnog Davida Bowieja kao i proces beatifikacije ne plutaju u zrako-praznom prostoru. Smrt i prolaznost bile su njegova stalna inspiracija, kao što je to slučaj s pjesmama *Time* (1973) i *Heroes* (1977)<sup>6</sup> ili pak *My Death* (*Moja smrt*) koja je pak interpretacija pjesme Jacquesa Brela (koju Brel, indikativno, naziva samo *La Mort*, bez posvojne zamjenice). Izvođeci tu pjesmu Bowie je završne stihove, koji glase "iza vrata (smrti) si... ti" pjevao tako da je izostavljao posljednju riječ ("ti"). Publika bi tu prazninu popunjavala riječju "ja" – apsurdnim kolektivnim individualitetom, gdje se svaki subjekt ponaosob identificira s istom slikom. Lakanovski, polje između simboličke i biološke smrti mjesto je uzvišene ljepote i strašnih čudovišta, ili sjedište realno-traumatske jezgre (Žižek, 2008a: 150). Na tom se mjestu biološke i simboličke smrti, ukazuje interpelacijski karakter vite.

Ovdje sugerirana prva razina analize ukazuje na to da oblikovanje života poznatih osoba igra ulogu novovjekovne duhovne zaokupljenosti. Oblikovanje žalovanja na način svetačke vite upućuje na ideološki karakter tugovanja koji igra važnu ulogu u proizvodnji hegemonijske matrice. Vite slavni osoba danas nisu obilježene hegemonijskim diskursom afirmativnog političkog projekta. To je onaj oblik moći koji subjektu sugerira da je moć ne biti u (nečijoj) moći, da se

<sup>4</sup> Među rijetke političke istupe valja tek dodati da se Bowie zalagao protiv neovisnosti Škotske.

<sup>5</sup> Na društvenim mrežama, pak, konflikt se oblikovao i kao identitetski sukob u obliku kontra-identifikacije s Lemmyjem Kilmisterom iz grupe Motorhead, koji je preminuo netom prije Bowieja, a čiji su obožavatelji konstatirali da u tom kvazi-izboru autoriteta "biraju" Lemmyja.

<sup>6</sup> O dimenziji temporalnosti u Bowiejevu djelu vidi članak Tomislava Brleka "Kako je Bowie nesmiljeno razobličio nebulozni temelj čitave pop kulture – mogućnost vječne mladosti" (*Jutarnji list*, 12. 1. 2016).

“bude svoj”, iako se nameću oblici i forme tog postojanja. Kao tipičan projekt post-ideoloških matrica izbora, novovjekovne svetačke vite devalviraju sam događaj perpetuiranjem događajnosti (Steve Jobs, Lemmy Kilmister, David Bowie, Prince...). Ono ujedno ukida mogućnost konstitucije događaja. Multipliciranjem onoga što bi se trebalo zvati događajem dovodi do toga da odjednom sve postaje bitno, “David Bowie”, ali i “sigurnost”, “zdravlje”, pa se tako okrećemo se od jednog do drugog u paranoidnoj proizvodnji događaja koju je Robert Pfaller nazvao “trijumfom paranoidne mašte” (Pfaller, 2011: 131). Za takvu proizvodnju događaja ključnu će ulogu odigrati institucionalni mediji – novine, televizija, radio.<sup>7</sup> Društvene mreže nisu bez krivnje – no proizvodnja hegemonije na tim se servisima, kako će se vidjeti, pojavljuje u drugačijem obliku.

Ovdje će biti postavljene tri točke analize: (1) negativna događajnost, (2) negativna subjektivnost i (3) negativno Realno. Prvo, negativna događajnost – perpetuiranje događajnosti koje dovodi do ukidanja konstitucije događaja i perpetuiranja ne-događajnosti, kao što je to smrt Davida Bowieja, i interpelaciju subjekata u okvir ideološke fantazme već smo opisali primijetivši sličnost izjava povodom smrti Davida Bowieja i svetačkih vita, postojanje duhovne zaokupljenosti koja, iako negativnog karaktera, ima utjecaje na život subjekata koji ih štiju. Drugo, negativna subjektivnost koja djeluje prema formuli “znam, ali ipak...” ukazat će na to da se smrt Davida Bowieja kao središte kolektivne fantazme oslanja na jezgre užitka (negativne) subjektivnosti melankolična karaktera. I treće, samo Realno valjat će pokazati kao strukturirano oko negacije smrti – jer ono proizvodi specifične elemente fantazme koji imaju utjecaja na materijalnu zbilju. Na prvoj razini pratimo izvedenu analizu novih oblika svetačkih vita, druga razina uključuje promatranje konstitutivnosti subjektivnosti koje se otkrivaju kao melankolične, i treća je veza jednog i drugog – materijalizacija kolektivnih i osobnih fantazmi u obliku političke ekonomije.

## DRUŠTVENE MREŽE I KOLEKTIVNO NESVJESNO

Legenda kaže da je telefonistica koja je trebala prosljediti vijest o Staljinovoj smrti odbila to učiniti, smatrajući da je ta vijest nemoguća. Poznata je Staljinova uzrečica: “Mi komunisti smo ljudi posebnog kova. Napravljeni smo od posebne građe” (Žižek, 2008a: 162). Danas su to simboličko mjesto besmrtnika,

posebnog kova, naselili popularni pjevači/ce, menadžeri/ce, glumci/ce. Ono što nove autoritete razlikuje od starih upravo je konstitutivno za negativnu hegemoniju, ona ne može govoriti iz pozicije “mi”, niti mjesto simboličkog više može biti materijalizacija kolektiviteta, već se mit o besmrtniku mora oblikovati na platou “ja”. Postoji i rezervat tog “ja” – idealno mjesto za analizu subjektivnosti od kuda svaka analiza ideologije može započeti – internet.

Internet danas predstavlja mračnu stranu kolektivnog subjektiviteta, mjesto nesvjesnog gdje se zbog otpuštanja cenzurnih kočnica susrećemo s djelatnom oblasti koju je Freud nazvao Ono, mračnim i nedostupnim dijelom psihe (1940: 80), koji ipak Ja puni energijom. Ono ne poznaje moral, ni dobro ni zlo (1940: 81), a polje je čistih nagona. To je mjesto oslobađanja kateksičke energije koja se vezuje uz neku ideju, sjećanje ili objekt.<sup>8</sup> Ta je energija zbog djelovanja cenzure u svjesnom stanju najčešće potisnuta, no zbog otpuštanja inhibicija u specifičnim stanjima, kao što je opuštanje mišića kao preduvjet spavanja, ona postaje dostupna. Internet, na kojem se danas odvija najveći dio socijalizacije, oblik je i psihičkog platoa gdje se pojavljuju i tipični oblici kolektivnih patologija, napose melankolije koja će biti prisutna u žalovanju za javnim osobama. Internet se konačno može promatrati i kao inačica malih narativnih oblika kao što su asocijacije, omaške te snovi koji su za Freuda predstavljali kraljevski put (*Via regia*) u nesvjesno (Freud, 1982: 577).

Dva su razloga zbog kojih je internet takav medij. Prvi je nepostojanje cenzure, što je preduvjet za probijanje nesvjesnog sadržaja, a drugi je opća distributivnost medija koji tako omogućava raznolikost komunikacije, a istovremeno konkurira masovnim medijima. Usprkos tendencijama, internet ostaje medij opće dostupnosti ili distributivnosti. To ne znači kako ne postoji cenzura (veliki kineski vatrozid jedan je oblik cenzure) već da se njegova struktura, ili dijagram kako će neki novodelezijanci inzistirati, konstituirati na temelju specifičnih protokola, prvenstveno TCP/IP protokola koji omogućuju izravnu (tzv. *peer-to-peer*) komunikaciju. Drugim riječima, Mreža je distributivan medij jer predstavlja niz točaka/subjekata koji komuniciraju bez hijerarhijskog posredništva (Galloway, 2004; Castells, 2001). Internet je istovremeno strukturiran i kao komunikacijski medij i mas-medij, što bi, poredbe radi, izgledalo kao da svaki devetnaestostoljetni korisnik telefona istovremeno posjeduje televizijsku, radijsku postaju ili novine. Mreža je zbog svoje ambivalentnosti ne-medij (Poster, 2001/1996), post-medij ili kako će ga nazvati

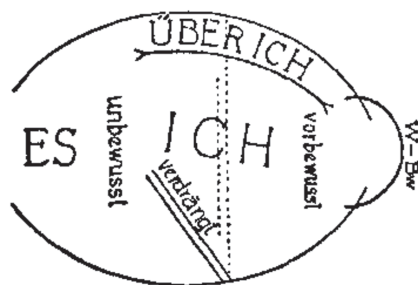
<sup>7</sup> Potrebna je jedna mediološka primjedba. Termin masovni mediji, ili institucionalni mediji, ne odnosi se samo na tiskane medije, televiziju ili radio, već i na internetske stranice tih medija. Ključno razlikovanje između društvenih mreža i institucionalnih medija jest u njihovoj (ne)horizontalnoj strukturi, a ne u mediju distribucije.

<sup>8</sup> Freudov termin *Besetzung*, kateksa, zaposjedanje, odnosi se na ekonomski koncept – činjenicu da se određena količina psihičke energije povezuje uz ideju ili grupu ideja, dio tijela, objekt itd. Kateksa je investirana energija (Laplanche i Pontalis, 1973: 64).

Castells, medij masovne samo-komunikacije (Castells, 2009) koji omogućava proizvodnju pojedinačne poruke koja može doseći masovnu publiku (Castells, 2009).

Takva horizontalna komunikacija pogodan je prostor slobodnih asocijacija, kao u psihoanalitičkoj seansi, pa se reproducira i odnos analitičara i analizanda, gdje je analizand u poziciji da slobodno govori, a analitičar da ne intervenirajući sluša, potičući pacijenta da slobodno asociira. Distributivna komunikacija tako je daleko manje podložna i autocenzuri od centralizirane komunikacije u institucionalnim medijima kao što su novine, televizija ili radio. Kako se, tada, zbiva proboj nesvjesnog sadržaja?

Svojom drugom topikom u djelu *Raščlamba psihičke ličnosti* (1933/1940) Freud skicira tročlanu strukturu psihe kao horizontalnu nepravilnu kružnicu u kojoj se nalaze polja Ono, Ja i Nad-Ja.<sup>9</sup> Ono zauzima donji dio kružnice, Ja srednji dio, a Nad-Ja se drži stijenke elipse pritišćući poput poluge djelatnu oblast Ja. Freud ipak komentira kako crtež nije precizan jer bi prostor koji zauzima nesvjesno trebao biti neproporcionalno veći od prostora Ja ili predsvjesnog (Freud, 1940: 85). Osim toga, priznaje da specifičnost psihičkog ne možemo prikazati pomoću linearnih obrisa, kao u crtežima naivnih slikara, već rasplnutim poljima boja, kao u modernih slikara (1940: 85–86).



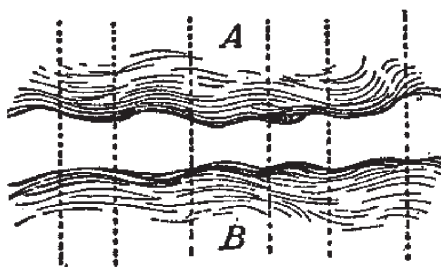
Slika 1: Sigmund Freud, *Raščlamba psihičke ličnosti* (1940: 85)

Struktura koju zamišlja Freud već je slična strukturi Mreže – nepreglednog prostora i kanala pražnjenja u kojem se nesvjesno putem tankog sloja artikulacije nađe u polju svjesnog. Ukoliko bismo Freudove oblasti preveli na jezik novih medija, dobili bismo beskranjan prostor (Onog) i kateksičke energije, neiscrpane potencijalnosti, koja se, kao i govor, materijalizira u obliku tankog sloja (Ja) – platoa distributivne Mreže. Taj tanki sloj niz je mrežnih stranica, agregatora sadržaja, *news feed* alata, društvenih mreža, foruma,

<sup>9</sup> Freudova prva topika odnosi se na podjelu nesvjesno-predsvjesno-svjesno, a artikulirana je u djelu *Tumačenje snova* (1900); dok se druga topika, Ono-Ja-Nad-Ja, pojavljuje u kasnijim djelima, poput *Raščlambe...* (1933).

i drugih materijalizacija nepreglednog Onog, potencijala mrežne komunikacije.

No te bismo oblasti mogli i sravniti, što bi se svelo *de facto* na dva platoa – na jednom bi bilo smješteno golemo prostranstvo Onog, a na drugom tanki plato Ja. Ravnanje eliptične kružnice u koju Freud upisuje tri djelatne oblasti psihe na jedan plato na čijoj površini izranja govor kao materijalizacija nesvjesnog, a ispod kojeg se nalazi nepregledan prostor Onog, prisposobiv je de Saussureovim grafom koji slika artikulaciju govora (samo u zrcalnom obliku – Ono se nalazi gore, a govor/Ja dolje). De Saussure je nacrtao dva platoa kako bi artikulaciju govora pokazao sličnom mrežkanju mora koje se zbiva kao rezultat promjena atmosferskog tlaka. Ako se atmosferski tlak promijeni, tanka površina vode razlaže se na niz podjela, valova, mrežkanja – upravo kao što misli koje se uzburkaju, proizvode glas (de Saussure, 1997: 179). Misli dakle zauzimaju gornji plato – golemo prostranstvo zraka, a glasovi donji plato (koji bi trebao biti reprezentiran tanjim slojem), a koji nastaje kao rezultat sparivanja misli s glasovnom materijom i ponaša se kao sloj valova u doticaju s atmosferom. Drugim riječima, u Freudovim kategorijama – Ono investira kateksičku energiju jednog sloja, koju onda Ja crpi u raznim oblicima na drugom sloju – koji predstavlja rezultat govora nesvjesnog.



Slika 2: Ferdinand de Saussure, *Tečaj opće lingvistike* (1997: 156)

Materijal koji izranja na površinu i predstavlja refleksiju Onoga. Kako je to Freud sročio, svaka omaška je uspio govor jer puža uvid u nesvjesno, ona je govor nesvjesnog, koje inače nema pristup u svijest, a preko kojeg predsvjesno stječe mogućnost objave. No pri tom prolazu kroz “kanal”, njegov nadražujući proces mora trpjeti izmjene (Freud, 1982: 517), pa je ono što je zbog opadanja cenzure između oba sistema Nsv i Psv, dospjelo u svijest, potrebno analitički protumačiti. Internet kao nesvjesno koje sada stječe vlastiti medijski kanal mjesto je i artikulacije govora o smrti Davida Bowieja.

Negativnu subjektivnost u ovom slučaju nalazimo u sasvim konkretnom obliku koji predstavlja varijantu onog obrasca “znam vrlo dobro, ali ipak...” – to je obrazac specifičnog oblika tugovanja (“inače ne žalujem za poznatima, ali ovaj je drugačiji...”).

Ukoliko sada promotrimo reakcije na Bowiejevu smrt kao izboj kateksičke energije, moći će se pratiti način na koji funkcioniraju dvije elaborirane ilustracije – Freudova ilustracija raščlambe ličnosti i de Saussureova artikulacije govora. Objava Bowiejeve smrti snažno utječe na kolektivno nesvjesno. Kao na Freudovu grafu može se vidjeti djelovanje sile nesvjesnog koje zbog nedostatka cenzure probija do svjesnog, što sferičnu strukturu još dodatno izdužuje. Dvije su sile suprotstavljene. Prva je posljedica potiskivanja, kao reakcije funkcije Nad-Ja, a druga nesvjesnog koje potiskuje Nad-Ja zbog potrebe pražnjenja kateksičke energije. Sliku koju stječemo preko de Saussureova grafa koji ilustrira mrežkanje atmosferskog tlaka, jest da govor artikulira nesvjesno. Posljedica bure na razini kolektivno-nesvjesnog artikulacija na društvenim je mrežama i posljedica potrebe da se, rečeno rječnikom energetike, atmosfera ponovno ujednači.

Imajući u vidu internet kao mjesto artikulacije nesvjesnog primjećuje se da se na njemu u ovom slučaju pojavljuje sasvim konkretan oblik kolektivne patologije. Žalovanje kojem svjedočimo, sasvim jasno, više govori o subjektima koji žaluju nego o samom objektu žalovanja. U tom se pak žalovanju ono pojavljuje kao simptom potisnutog. Svojom strukturom i karakterom žalovanje se pojavljuje u obliku melankolije – patološkog parnjaka tugovanju.

Što je to melankolija i možemo li registrirati pojavu kolektivne melankolije u reakcijama na smrt Davida Bowieja? U studiji *Žalovanje i melankolija* Freud tumači kako je žalovanje normalni proces u kojem se kod subjekta javlja potreba da se sav libido, do tada usmjeren na voljeni objekt, preusmjeri na drugi objekt. Proces se može zbivati vrlo sporo jer se ljudi ne odriču svojih voljenih objekata tako lako. Subjekt se kod žalovanja može objekta držati čak i kroz medij halucinatorne psihoze (Freud, 2011b: 3042). Ipak, vezanost uz zbilju na koncu prevlada, iako se zahtjevi te zbilje ne moraju izvesti odjednom, već se izvršavaju malo po malo, po cijenu trošenja vremena i ulaganja ogromne kateksičke energije (2011b: 3042).

Kod melankolije pak postoje tri karakteristike koje razlikuju ovo ponašanje od normalnog procesa žalovanja. Prije svega kod subjekta iskazivanja javlja se manjak samopoštovanja; drugo, jasno je odbijanje svake pomoći i novog libidnog vezanja koje bi u normalnom procesu žalovanja subjekt “oslobodilo” patnje; te treće vrlo važno, vidljiv je izostanak svakog srama od prikazivanja i ekspresije tugovanja. Upravo je ovo potonje, izostanak srama, uputilo Freuda na porijeklo melankolije, a bit će jasno vidljivo, iako u ponešto promijenjenom obliku i u slučaju libidnog vezanja uz lik Davida Bowieja.

Melankolik je u mogućnosti javno iskazivati svoju tugu, kako primjećuje Freud, upravo zato jer kod nje ga/nje dolazi do identifikacije Ja s izgubljenim objek-

tom i do udvajanja Ja, na početno Ja i Ja koje je rezultat procesa identifikacije (Freud, 2011b: 3042–3048). Zbog tog udvajanja subjekt može izlagati svoje žalovanje bez srama, jer je *de facto* subjekt žalovanja djelomično i vlastiti objekt. S jedne strane gubitak je ogroman – jer je gubitak objekta putem internalizacije pretvoren u gubitak samog Ja. Primjerice, mnogi će Bowiejevi obožavatelji na društvenim mrežama reći da je “dio njih otišao” s voljenim pjevačem. No s druge strane, žalovanje je eksterioriziralo Ja koje sada ekstenzivno obrazlaže svoju tugu klasičnim izrazima “šokiran/a sam”, “ne mogu vjerovati”, “zbunjen/na sam”, “tužan/na sam”, poetskim objavama “srce mi je stalo”, pa i nijekanjem “to nije istina” (neki se čak nadaju, pa i vjeruju u njegov povratak). Nedostatak srama očit je u onim hagiografskim elaboracijama s početka analize, a u kojima subjekti govore o svojem životu kao nizu točaka obilježenih Bowiejevom glazbom, albumima ili medijskim pojavljivanjima. Tako se spominju prva ploča, odrastanje, pa i prvo seksualno iskustvo, osjećaj odbacivanja i ljubav.

Ključna je činjenica da melankolija, na što upozorava i Freud, dijeli karakteristike, s jedne strane sa žalovanjem, a druge s narcizmom (Freud, 2011b: 3048). Ona jest stvarno žalovanje, kao reakcija na stvaran gubitak voljenog objekta; ali istovremeno melankolija je i “narcističko žalovanje” (Freud, 2011b: 3048) koje je povezano s narcističkim libidom ili Jabilidom, koji ne investira libidnu energiju u objekt, već u samo Ja.

Niz je primjera koji upućuju na narcističko žalovanje. U tome tonu posebno su bile zanimljive izjave na društvenim mrežama, poput onih “ovaj svijet je okutan”, “nije za umjetnike kakav je bio Bowie” ili “ovaj svijet tog čovjeka nije zaslužio” gdje je vidljiv nesrazmjer onoga što subjekt iskazivanja tvrdi o objektu žalovanja i objekta (Davida Bowieja). Takve su primjerice izjave u kojima subjekti smrt smatraju nepravednom: “Tako sam tužna... Odrasla sam u osamdesetima slušajući njegovu glazbu, što činim i sada... Jebeš rak! Uzima samo one dobre.” To je upravo ona ekspresivna nesramežljiva tugaljivost povezana s introjiciranjem i narcističkim žalovanjem, gdje se kao simptom javlja neuvjerljivost prigovora iskazivača. Jasno je kako je David Bowie bio priznat i prepoznat umjetnik, a ne odbačen i neshvaćen kakvim ga iskazi opisuju. Ne samo da je Bowie bio uspješan glazbenik, već, treba li to uopće dokazivati, i društveno priznat.<sup>10</sup>

Tko je onda taj odbačeni subjekt? Postavlja se pitanje: tko je zapravo subjekt žalovanja? Melankolični subjekt, koji se osjeća odbačeno i marginalizirano, govoreći o objektu govori zapravo o sebi. Takve izjave *de facto* komuniciraju na način klasične omaške gdje se zbog necenzuriranog konteksta, i u

<sup>10</sup> Čak je i britanska kraljica Bowieju ponudila titulu viteza.

tehničkom (internetska struktura) i u psihičkom smislu (otpuštanje inhibicija), javlja mogućnost govora nesvjesnog. Freudovim terminima i u okviru njegova ekonomsko-dinamičko-topičkog sustava, ta se kateksička energija koja je inače potisnuta lakše manifestira u neinhibiranom kanalu komunikacije, pa subjekt, koji zbog identifikacije s izgubljenim objektom žaluje zbog smrti Davida Bowieja, istovremeno propušta nesvjesno da govori.

No ovakav bi opis mogao stajati i za bilo koju drugu artikulaciju, dok u slučaju reakcija na smrt Davida Bowieja postoje jasne naznake kako je riječ o specifičnoj – melankoličnoj artikulaciji. Ono što je specifično u melankoličnoj artikulaciji jest djelovanje narcističkog libida te izostanak objektnog libida što ukazuje na probleme nastale u oralnoj fazi. To je faza u kojoj dijete prevladava tjeskobu odvojenosti od majke. Taj se proces zbiva kroz tzv. sekundarni narcizam, odnosno kroz libidno zaposjedanje Ja i inkorporaciju objekata u unutarnju psihičku zbilju. To je faza prevladavanja Edipovog kompleksa u kojoj se zbiva inicijacija u svijet objekata, a koja bi trebala rezultirati objektnim libidom, mogućnošću da se voli i žudi za drugima. Melankolični subjekt pak ostaje u razdoblju formiranja narcističkog libida, zarobljen u oralnoj fazi, gdje objekt ljubavi postaje vlastito Ja natopljeno nizom identifikacija koje tu činjenicu nastoje prikriti.<sup>11</sup>

Prisustvo narcističkog libida najjasnije je izraženo kod slavniha osoba. U intervjuu koji je dala 2014. godine glumica Tilda Swinton, aludirajući na svoj androgini izgled, kaže kako Bowieja obožava, jer je on oduvijek izgledao kao “netko s istog planeta kao i ona” (Marlow, 2016). Drugim riječima objekt za kojim subjekt žudi mora na neki način nalikovati ili dijeliti karakteristike sa samim Ja. Upravo je to mehanizam u kojemu možemo razlikovati “zdravi” proces identifikacije koji rezultira objektnim libidom, od onog koji rezultira narcističkim libidom i zarobljenošću u oralnoj fazi. Tako i izjava Duncana Jonesa, Bowiejeva sina, koji je prvi objavio vijest o smrti svojeg oca, upućuje na isti proces: “Jako mi je žao iako moram reći da je to istina. Bit ću izvan Mreže neko vrijeme. Volim vas sve” (Twitter stranica Duncan Jonesa, 11. siječnja 2016). Doslovno pročitana, ova izjava može glasiti i ovako: “neću biti u mogućnosti participirati na Mreži neko vrijeme, to je zato što mi je preminuo otac.” U ovom obliku ona ima gotovo klasičnu formu omaške, jer je jasno kako je ono što je sin želio reći nevezano uz njegov osobni itinerar u danima koji dolaze. No, obrnuto od onoga što je bila svjesna namjera izjave – objava tužne vijesti, nesvjesno i odjednom, Ja ulazi u fokus.<sup>12</sup>

<sup>11</sup> U tom se spektru pojavljuju i kvazi-psihologizacije koje nastoje subjekt opravdati i osloboditi ga moguće nelagode zbog žalovanja za nepoznatom osobom. Pogledati, primjerice, YouTube prilog “Is It Okay to Mourn Celebrity Death Online?”.

<sup>12</sup> Naravno da ove pojedinačne izjave ne možemo uzeti kao dokaze narcističkog libida u konkretnih subjekata iskazivanja. Bila

Je li simptomatski karakter žalovanja za Davidom Bowiejem dovoljan da bi se slučaj smatrao relevantnim za analizu postmoderne ideologije? Pojednostavljeno, ukoliko je riječ o dogmatskom štivu, ima li smisla obraćati pažnju na konkretan događaj, smrt Davida Bowieja, ili je sam taj događaj beznačajan, tek simptom šireg političko-ekonomskog konteksta? Jedan je kritičar hladne glave tako zaključio kako će pisati o smrti Davida Bowieja kao događaju koji je obilježio ovaj tjedan, iako zna da je to za taj tjedan najmanje važan događaj (Dorchen, 2016). Samo ilustracije radi, valja navesti kako se na isti dan, 11. siječnja, kada je objavljena vijest o smrti Davida Bowieja zbiva humanitarna akcija u Siriji gdje se konvoj s hranom i prvom pomoći prvi put nakon šest mjeseci uspijeva probiti do grada Madaye na jugu Sirije, gdje humanitarci nalaze malaksale civile.<sup>13</sup> Slučaj humanitarne akcije nije bio tema na društvenim mrežama, a u medijima se pojavljivao nakon vijesti o smrti Davida Bowieja.

Ako su na prvoj razini – službenih medija – suvremene svetačke vite u službi interpelacije subjekta, onda se na drugoj razini – internetskog medija – čini da je subjekt slobodan odabrati ne biti u moći hegemonijskog diskursa, no i tu iz nekog razloga ostaje zarobljen u fantazijama. Vjerovanje da je upravo smrt Davida Bowieja za subjekt najvažniji događaj, primjeren je oblik suvremene postmoderne ideologije za koju je izuzetno važno ne samo iščitati mehanizme interpelacije, proizvodnje hegemonijskog pristanka, već i užitka, gdje susrećemo besmisleno, pre-simboličku jezgru fantazme. Iako subjekt vrlo dobro zna da živi u iluziji, da smrt Davida Bowieja nije događaj koji ima odlučni utjecaj na njegov/njezin život, on/ona i dalje inzistira na svojem simptomu. Subjekti sami jako dobro znaju kako stvari stoje, ali ipak djeluju kao da to ne znaju.<sup>14</sup> U tom je slučaju tipična auto-refleksija na društvenim mrežama gdje se ustvrđuje kako je nerazumno žalovati za ljudima koje ne poznajemo, “ali ipak...” (primjerice, “Inače ne žalujem za poznatima kao da sam ih poznavao. Ovaj je drugačiji...”). Zbog takvog karaktera iluzija, gdje se užitak

bi potrebna daleko šira analiza za takvu tvrdnju. No, ovdje ih se uzima kao simptomatične točke u kolektivnom iskazivanju tuđe i obožavanja Davida Bowieja.

<sup>13</sup> Riječ je o 40.000 civila koji su zatočeni u okruženju pobornika Sirijske vlade i njihovih Libanonskih saveznika iz Hezbolaha (koji su optuživali pobunjenike iz Madaye da pomoć uzimaju za sebe, a ne daju je civilima). Nakon što su se slike pothranjene djece pojavile u medijima, kreće velika humanitarna akcija, što također govori o tome koliko mediji svojim odabirom tema igraju važnu ulogu u globalnim sukobima.

<sup>14</sup> Kako su to sročili Slavoj Žižek i Robert Pfaller, subjekti vrlo dobro znaju da u svojem djelovanju slijede iluziju, ipak to i dalje čine (Žižek, 2008a: 30); odnosno potpuno smo svjesni sadržaja iluzija, kao i toga da one nisu istinite, ali ono što nam izmiče jest činjenica da prema njima djelujemo (Pfaller, 2014: 9).

pojavljuje kao besmislena motivacija, vrlo se teško suočiti s iluzijama<sup>15</sup> zbog čega ih Pfaller naziva “iluzijama bez vlasnika” (Pfaller, 2014). Za razliku od klasičnih iluzija, iluzije bez vlasnika slične neurotičkom impulsu, kao što je to, primjerice impuls da se pročita horoskop iako znamo da je njegov sadržaj i koncept besmislen.

Ideologija bi se mogla svesti na političko-ekonomski okvir kapitalizma, materijalne uvjete proizvodnje i reprodukcije klasnih odnosa. No iako ekonomski odnosi na kraju predstavljaju materijalizaciju i realne uvjete života, njih nije moguće niti promijeniti niti razumjeti bez političko-hegemonijske elaboracije. (To je stara debata između ekonomskih redukcionista i altizerovaca, gdje bi prvi nesumnjivo inzistirali na pitanju zašto smrt Davida Bowieja treba uzimati u obzir ukoliko je riječ o ne-događaju, tek individualnoj patologiji.)

Treća razina – razina Realnog, ukazuje na to da nije dovoljno uputiti na to “kako stvari stoje”. Ne samo da nije dovoljno otkriti mehanizme interpelacije subjekta, hegemonijsko djelovanje medija i drugih ideoloških aparata države, pa niti uputiti na vjerovanja koja ravnaju subjektivnim djelovanjem – već je nužno i dospjeti do Realnog kako bismo primijetili da je ono strukturirano na način Imaginarnog te da iluzije imaju utjecaja na materijalne uvjete života konkretnih subjekata. Možemo reći kako se događaj konstituira tek onda kada se samo Realno “počinje ponašati” na način Imaginarnog, odnosno kada se samo Realno strukturira kao da “ne zna kako stvari stoje”.<sup>16</sup> Ključno je uviđanje rascjepa između onoga što je poznato i kolektivnog priznavanja onog što je poznato, ili djelovanja toga poznatog na zbilju. (To je pokazao, primjerice slučaj WikiLeaks – u kojem sve postaje jasno, iako je riječ o nečemu što su svi znali i prije objave dokumenata – da vlade nadziru, da su korporacije u sprezi s vladama, napose po pitanju gospodarske špijunaže, da su mediji korumpirani i tako dalje.) Kako je to sročio Lacan, citirajući Pascala, postoje momenti u povijesti kada bi “bilo ludo ne biti lud” (1966: 283)

<sup>15</sup> Važnost post-altizerijanskih lakanovaca leži u tome da upozoravaju na važnost dopune analize diskursa logikom užitka (Žižek, 2008a: 123–127). Dvije su razine teorije ideologije. Prva je diskurzivna koja se oslanja na simptomatsko čitanje. Za nju je ideologijsko polje rezultat montaže heterogenih plutajućih označitelja. Druga je kompleksnija, jer osim toga cilja i na izdvajanje jezgre užitka. Ova teorija ideologiju promatra kao zadnje utočište užitka, jer ideologija implicira, proizvodi predideologijski užitak strukturiran u fantazmu.

<sup>16</sup> Alenka Zupančič jednim je hegelijanskim vicem opisala situaciju u kojoj Realno samo mora priznati postojanje događaja (2011). Iako psihijatri uspiju razuvjeriti čovjeka koji je živio u iluziji da je on zrno kukuruza, pacijent se nedugo nakon izlječenja vraća u instituciju strahujući da će ga pojesti kokoš. Psihijatrima koji ga još jednom uvjeravaju u apsurdnost njegovog vjerovanja, čovjek odgovara: “Naravno da ja znam da nisam zrno kukuruza, no zna li to i kokoš?” Drugim riječima, pitanje je kako od Imaginarnoga doći do Simboličkog ili kako da zbilja sama počne razumijevati svoje imaginarno porijeklo.

– jer društveni kontekst, simboličko-imaginarnog re-fleksije oblikuju zbilju. Ne svjedočimo li upravo jednom takvom trenutku? Nije dakle dovoljno uputiti niti na inteprelaciju niti na patologije subjekta, već na način na koji se kolektivno ludilo odbija suočiti sa svojim simptomima. (Može se postaviti i pitanje, koje ovdje neće biti postavljeno, a to je ono revolucionarnog događaja, koji se utemeljuje onda kada događaj postane element samog sebe, kako je to sročio Alain Badiou.<sup>17</sup>)

Nalazimo se, rečeno lakanovskim terminima, u Imaginarnom, te se iz toga sna valja probuditi otkrivajući Simbolički poredak koji stoji u pozadini te iluzije i koji navodi subjekte na to vjerovanje. Nije riječ o jednostavnoj kauzalističkoj analizi – koja bi imala za cilj preobraziti subjekte – ne odvajajući imaginarnu namjeru (koju pri analizi analitičar otkriva) od simboličkog odnosa u kojem je ona izražena (Lacan, 1966: 251). Dok imaginarnu namjeru suvremeni analizand već zna, ono što ne zna, čega nije svjestan jest Simbolički poredak koji ju determinira. Drugim riječima, subjekti intimno znaju kako je riječ samo o imaginarnom poistovjećivanju s omiljenim pjevačem, no oni ipak ne znaju koji Simbolički poredak stoji “iza” tog poistovjećivanja. Formule “Ja sam bio takav samo da bih postao ono što mogu biti” (1966: 251) znači da ja tumačim svoju prošlost (svoje imaginarno) samo iz perspektive sadašnjosti i Simboličkog poretka koji me prisiljava na jedno takvo tumačenje. (To je funkcija Freudove djelatne oblasti Nad-Ja koja treba biti otkrivena u seansi.)

Čemu se treba usmjeriti pažnja analitičara? Kako je u doseg analitičara isprva samo imaginarni odnos (subjekt je zaljubljen u svoj simptom), ono što analitičar treba tek uspostaviti je simbolička interpretacija, ili pitanje “za koga subjekt govori?”. Lakanovim rječnikom rečeno potrebno je naći nesvjesno, onaj dio konkretnog govora, cenzurirano poglavlje (Lacan, 1966: 259). Zato ćemo u narednim paragrafima u središte analize postaviti najprije proizvodnju negativnog subjektiviteta, a zatim i političku ekonomiju kao središte tog vira.

Melankoliju valja uzeti kao simptom šireg društvenog poremećaja koji koji je u vezi s političko-eko-

<sup>17</sup> Badiou piše da je događaj jedan višekratnik (multipla) sastavljen od, s jedne strane, svih višekratnika (multipli) koji pripadaju njegovu mjestu, i s druge strane događaju samom (Badiou, 1988: 200). Badiou analizira jedan povijesni primjer – francusku revoluciju. Ona oblikuje jedno svega onoga što je činilo to mjesto; dakle Francusku između 1789. i 1794. godine. Nabranje onoga što je činilo to mjesto u konačnici bi se svelo na beskonačno nabranje gesti, stvari i riječi koje su koegzistirale na tom mjestu (1988: 201). Čvrsta točka ove diseminacije jest način na koji je Revolucija središnji termin revolucije same. Kada primjerice 1794. Saint-Just objavljuje “Revolucija je zamrznuta”, on svakako apostrofira beskonačne znakove zamora i opće klonulosti, ali im dodaje tu jednu oznaku, koja je Revolucija sama, kao taj označitelj događaja koji, s obzirom da je kvalificiran (Revolucija je ‘zamrznuta’), dokazuje da je sam pojam događaja koji jest (1988: 201). Upravo taj izraz predstavlja odlučni trenutak u kojem događaj postaje element sebe samog.



nomskim okvirom. Kultura narcisoidnosti, za koju je specifično povlačenje libida od vanjskih objekata prema Ja, nije samo proizvod interpelacijskih praksi, medijske proizvodnje pristanka.<sup>18</sup> Suvremena kultura, kako su to mnogi tvrdili, predstavlja povratak u predepipsku fazu (prije svih Christopher Lasch u studiji “Narcistička kultura” 1979. godine, a zatim i Joel Kovel u studiji “Narcizam i obitelj”, 1980 godine). U djelu *Budućnost jedne iluzije* (1928) to će odrastanje Freud transponirati na razinu kulture i civilizacije koje ne bi bile moguće bez Nad-Ja. Učvršćenje Nad-Ja za Freuda predstavlja visoko vrijedan psihološki posjed kulture (1928: 14), te on izjednačava zrelost putem instalacije Nad-Ja oblasti s napretkom kulture. Upravo će izostanak ove oblasti, kako mnogi upozoravaju, predstavljati najveći problem u sferi političke ekonomije i ideologije gdje se od emancipacijske borbe odustaje putem kulturalizacije, naturalizacije političko-ekonomskih pitanja i zamjene ovih pitanja identitetskim pitanjima.<sup>19</sup> Ti su procesi važni za hegemoniju danas jer se javljaju kao posljedica zarobljenosti subjekta u ranije faze razvoja, naročito u oralnu fazu.

Oblast Nad-Ja oblikuje se kada se dijete odriče želje za zaposjedanjem objekta – roditelja (najčešće majke) i prevladava tjeskobu tog gubitka putem poistovjećivanja. Autoritet oca, koji će kasniji analitičari očistiti rodne determinacije, u tom se normalnom procesu introjicira pa djetetovo Ja prihvaća instancu koja perpetuira niz zabrana, počevši sa zabranom incesta. Narcistički i melankolični subjekti ostaju zarobljeni u oralnoj fazi i nerazriješenom Edipovu kompleksu zbog čega nisu sposobni za objektni libido. No takav je poremećaj tek odgovor na probleme u sferi materijalne proizvodnje i reprodukcije klasnih odnosa.

Postoji i čvrsta veza političke ekonomije i melankolije. Fantazije “kontrole”, “slobode” i “bijega” (Davies, Montgomerie i Wallin, 2015: 47) predstavljaju utopijske ideale jačanja subjekta koji postaju stupica jednom kada se ne uspiju ostvariti (2015: 47). Osjećaj manje vrijednosti posljedica je individualizacije krivnje, gdje umjesto korporacije krivnju preuzima zaposlenik, a da bi hegemonija bila učinkovita, i on/ona sam/sama mora vjerovati u svoju krivnju. Poremećaji psihe, među najčešćima melankolija, tako se javljaju

<sup>18</sup> Freud je već primijetio kako smo najjače izloženi bolu i patnji u spolnoj ljubavi u kojoj uvijek postoji opasnost nesreće kada izgubimo voljeni objekt ili njegovu ljubav (Freud, 2014: 3815). Melankolija, kao i globalno prisutni narcizam, jesu “razumno” djelovanje sa stajališta oblasti Ja. Iako je subjekt u iluziji, koje je najčešće svjestan, on se iluzijom štiti od gubitka. Kolektivna melankolija ne označava neko globalno bezumlje. Narcisoidni i melankolični subjekti barem su djelomično zaštićeni u procesu introjicije voljenog objekta. Narcizam je svakako jedan, ne nužno najlošiji odgovor na suvremeni osjećaj nezaštićenosti.

<sup>19</sup> Vidi primjerice *Regulating Aversion. Tolerance in the Age of Identity and Empire* Wendy Brown (2008), esej Slavoj Žižeka “Tolerance as an Ideological Category” (2008b) i studiju *L’ethique: Essai sur la conscience du Mal* Alaina Badioua (2009).

kao “logičan” odgovor na odgovornost zbog osobnog neuspjeha. Drugim riječima, individualizacija odgovornosti, umjesto kritike političke ekonomije.

Postoji čitav niz problema s melankolijom koji nam ne dozvoljavaju da ju prihvatimo kao apsolutno rješenje osjećaja nezaštićenosti. Dva su ishoda opasna. Prvi je već opisan – on je i najčešći – narcistički libido koji postaje supstitut za libidnu katarzu, što subjektu onemogućava da ostvari objektnu ljubav. Društvo tako postaje društvo bezosjećajnih subjekata koji su potpuno hladni u odnosu na niz drugih smrti koje se zbivaju istovremeno kada i smrti popularnih osoba, jer su smrti s kojima se subjekti nisu mogli poistovjetiti. (Primjerice, u isto vrijeme kada se globalno tuguje zbog smrti Davida Bowieja, u javnom diskursu postaje prihvatljivo problem izbjeglica iz Sirije, Afganistana, Irana i drugih područja svoditi na tehničko pitanje “obrane Schengenskih granica” ili kalkulacije broja migranata koje će pojedine države primiti, pa i zabranu slobodnog kretanja. Naravno taj poremećaj ima i političko-ekonomske posljedice jer je političke subjekte sve lakše uvjeriti u tehnokracijska rješenja humanitarnih kriza, čemu pridonose i svi detektirani politički začeci fašizma i adresiranja krize kao oblika sukoba civilizacija.<sup>20</sup>)

Drugi ishod melankolije jest malodušnost i nedostatak samopouzdanja, koji je rjeđi i pogađa samo neke subjekte. To je stanje koje ponekad može imati i dramatične ishode. (Jedan je 25-godišnjak u Japanu, zbog smrti Davida Bowieja, tako u javnosti pokušao počiniti samoubojstvo.) Ne valja zaboraviti da je Freud melankoliju doveo u vezu sa sadizmom i suicidom. Melankolija je, kao i sadizam, proces samo-mučnja koji je subjektu ugodan (Freud, 2011b: 3048). Suicid se javlja kao posljedica povratka (regresije s vremenskog aspekta razvojnih faza subjekta) na objektnu kateksu. I suicid kao posljedica melankolije postaje moguće “rješenje” jer se javlja kao mržnja prema sebi, moguća tek onda kada se Ja poveže s objektom koji je vanjskog porijekla, odnosno kada Ja sebi pristupa kao objektu.

## NAD-JA

U iskazima na tragu žanra vite koje smo prethodno izložili, bilo bi logično zaključiti kako su slavne osobe Nad-Ja oblast svojih obožavatelja. No pokazat će se da tome nije tako. Subjekt koji tvrdi da mu je Bowie bio važniji od Tita simptomatično, iako u autoironičnom ključu, ukazuje na tip fascinacije koji bi se mogao protumačiti kao oblik fascinacije simboličkim

<sup>20</sup> Primjerice, solidarnost s izbjeglicama u Hrvatskoj se javlja u obliku koji upućuje na narcistički libido. Argument kako su “i Hrvati nedavno bili izbjeglice” okvir je solidarnosti koji ukazuje na usmjerenost na narcistički libido i funkciju Ja koja blokira stvarno suosjećanje.

autoritetom. Ipak, auto-ironija u iskazu nije prisutna u jasnom obliku te iskaz ostavlja prostora za razna tumačenja. Kada bi bila riječ o Nad-Ja oblasti, bila bi riječ o autoritetu. Nad-Ja oblast najprije je povezana s roditeljem, a kasnije to postaju etički imperativi. Ona se formira u edipskoj fazi kada se dijete ne poistovjećuje s roditeljem, već s Nad-Ja oblasti roditelja. (To je razlog zbog čega roditelj može biti i neuspješan sljedbenik vlastitih normi, no ipak dijete introjicira te norme, shvaćajući važnost onoga što Nad-Ja predstavlja.) Melankolični je sadržaj pak proizvod onog Ja kojem izostaje doza cenzure. Subjekt se nalazi u Imaginarnom poretku.

Imaginarna je identifikacija identifikacija sa slikom u kojoj se sebi pojavljujemo dopadljivima (Žižek, 2008a: 116). Oponašanje modela, ideala – nipošto nije nužno blistavo. U imaginarnoj identifikaciji oponašamo drugog ukoliko mu nalikujemo, dok se u simboličkoj identificiramo upravo tamo gdje je on nepovoljiv, gdje nestaju sličnosti (Žižek, 2008a: 117). Subjekt koji djeluje po principima simboličkog autoriteta, kojeg možemo zamisliti kao suca, policajca ili roditelja, jest samo-kritičan subjekt koji djeluje mimo svojih nagonskih želja. Simbolička identifikacija bila bi identifikacija sa samim mjestom odakle smo promatrani, odakle sebe promatramo tako da se sebi pojavljujemo dopadljivima (Žižek, 2008a: 116).

Bowie svojim obožavateljima ne predstavlja autoritet Nad-Ja. Kod melankolije, koja je aktivna i u ovom slučaju, upadljiva je crta način na koji Nad-Ja postupa sa Ja. Subjekt je strog prema sebi, Nad-Ja je prestrogo i zlostavlja Ja (Freud, 1940). S druge strane suvremeni autoriteti nisu strogi, već potiču svoje subjekte na uživanje. Razloge zbog kojih Bowie i drugi slični autoriteti u svijetu slavnih ne uspijevaju funkcionirati kao figura jakog oca, Simboličkog poretka, odnosno ne utječu na izgradnju Nad-Ja oblasti u procesu odrastanja, treba tražiti u karakteristikama svijeta slavnih, medijskoj reprezentaciji subjekata i imperativima koji se pred slavne postavljaju. Uz to se veže fundamentalno pitanje – o kome zapravo govorimo kada govorimo o Davidu Bowieju? Tko je ta simbolička dimenzija koja ostaje skrivena i koju zamjenjuje imaginarna identifikacija?

Zbiljskog Bowieja, čije je ime bilo David Robert Jones, a koji je bio biološka osoba, za koju možemo ustvrditi da je živio i preminuo, a tu činjenicu omeđiti godinama rođenja i smrti, ne poznajemo. Po pitanju razlikovanja realnog od imaginarno-simboličkih projekcija ta se osoba čini jasnom, no o njoj zapravo ne možemo ništa reći. Ne samo da je realni subjekt nedostupan zbog medijskih imaginarno-simboličkih projekcija Davida Roberta Jonesa, već je on nedostupan i samom subjektu. Realna jezgra ono je što je u objektu više od objekta (Žižek, 2008a: 107). Samo Realno ne sadrži nikakav nužan modus svoje simbolizacije te subjekt implicira nesvodiv rascjep između Realnog i modusa njegove simbolizacije (Žižek, 2008a: 107).

Drugi je Imaginarni Bowie koji se odnosi na višestruke medijske osobe. Ova je dimenzija kod Davida Bowieja osobito jasna, jer se njegov rad koncentrirao na multipliciranje, proizvodnju i igranje imaginarnih karaktera. Sve umjetničke iteracije: pjevač David Jones prije promjene imena, a zatim Bowiejevi likovi: Ziggy Stardust, Aladdin Sane i Thin White Duke pripadaju ovoj dimenziji. O ovom subjektu znamo najviše, odnosno imaginarni subjekt proizveo je ogromnu sferu razgovora o Davidu Bowieju. Kada govore o Bowieju, obožavatelji govore samo o Imaginarnom Bowieju, oni s jedne strane Realnog Bowieja ne mogu dotaći, dok s druge – Simboličkog Bowieja i ne vide.

Dok je Imaginarni Bowie onaj najčešći Bowie, prisutan u medijskoj reprezentaciji, tim slavniji i uspješniji što i sâm otkriva konstruiranost vlastitog avatara, simbolički Bowie tek je usputno prisutan, iako je o njegovom djelovanju ovisio uspjeh ovog umjetnika. Taj treći, Simbolički Bowie, egzistira tek djelomično u obliku nekih osobina koje bi se mogle pripisati Nad-Ja oblasti. Elementi toga neke su Bowiejeve karakteristike koje su ga dovele do uspjeha. (Čak i one karakteristike, kao što bi to recimo bio afinitet prema nacizmu ili bilo koji oblik političnosti, pripadale bi ovoj oblasti.) No te karakteristike ne samo da nisu isticane, da se o njima ne govori, već bi one u sklopu hagiografije suvremenih svetaca u potpunosti uništile imaginarne karaktere svojih “nositelja”. To su prije svega Bowiejeva radišnost, upornost, pa i talent. (O njegovu se talentu govori iz aspekta imaginarne, a ne simboličke oblasti.)

Slučaj Bowiejeve smrti ukazuje na to da postoji razlika i razdaljina između realne (biološke) smrti i njezine simbolizacije, prostor između koji upućuje na antagonizam nagona smrti i Simboličkog poretka (Žižek, 2008a). Slučaj je htio da i Bowie posjeduje drugo, sublimno tijelo koje pripada Simboličkom poretku, i to je neumrlo tijelo jer ne pripada samom Bowieju, no ono nije tijelo njegovih imaginarnih likova (Ziggy Stardust, Aladdin Sane, Thin White Duke) već “tijelo” vezano uz logiku kapitala. Taj je Simbolički Bowie i dalje živ jer predstavlja imperativ Nad-Ja koji su u svijetu tržišne ekonomije jasni, to je nagon za uspjehom, ukoliko tako nešto može postojati, kao tržišna inačica nagona za životom. Riječ je Bowiejevu utjecaju ne samo na glazbu, modu i industriju zabave, već i na financijsko tržište. Za Bowieja možemo konstatirati “samo dva puta se umire”, ako uzmemo u obzir sferu Bowiejeve tržišne ekonomije koja je življa nego ikad.

## ZAKLJUČAK

Tek sada dolazimo u poziciju nešto reći o simboličkoj dimenziji kojoj pripada političko-ekonomska dimenzija Davida Bowieja, i to s dvije strane. Jedna je dimenzija Bowiejeve tržišne ekonomije. Druga

dimenzija je ona kolektivne sljepoće na tu političko-ekonomsku dimenziju, nemogućnost odvajanja simboličko-imaginarnog od političko-ekonomskog, odnosno prepoznavanje mehanizama emocionalnih vezanja, nasuprot ekonomskoj realnosti.<sup>21</sup> U prvom smislu, jasno je kako postoji političko-ekonomska dimenzija industrije glazbe kojoj je David Bowie pripadao. Bowie je istovremeno i Bowiejeva industrija – kojoj pripada pjevač, ali i menadžment – inovativna baš kao što je pjevač bio inovativan glazbenik. Simbolički Bowie jest i pružatelj internetskih usluga (Bowienet postoji od 1998. godine) i banka (mrežna banka, BowieBanc, nastaje 2000. godine). Bowie je bio prvi autor koji je objavio “obveznicu slavni” 1997. godine – dionice koje se temelje na autorskom pravu.<sup>22</sup>

U istom kompleksu političko-ekonomskog Bowieja, može se promatrati i širi kontekst nastanka kreativnog britanskog vala. Will Davies piše o političkoj ekonomiji Davida Bowieja gdje podsjeća kako su godine 1971–1979. doba nastanka Bowiejevih velikih hitova “Changes”, “All you pretty things” (*Hunky Dory*) i “Life on Mars” (*Lodger*), istovremeno godine vrhunca države blagostanja, i najave njezina kraja. Te se hitove, kao i Bowiejevo djelo u cjelini,

<sup>21</sup> Postoji dimenzija transcendencije smrtnosti, koja ne pripada pojedinačnom subjektu, već u potpunosti političkoj ekonomiji i time ukazuje na porijeklo Simboličkog poretka koji oblikuje iluziju. Simbolički poredak osobito “otkrivaju” oni primjeri koji pokazuju kako tržište može bez živih umjetnika. Dok se čini kako umjetnici ne mogu bez tržišta, zbog čega ih je Jan Ritsema nazvao “misionarima kapitala” (Ritsema, 2016), kapital ne treba žive zvijezde. Primjera je mnogo. Hatsune Miku tako je hologramska japanska zvijezda koja ravnopravno participira u svijetu slavni dokazujući tvrdnju o transcendenciji Realnog i biološke smrti umjetnika. (Miku je snimila duet s Lady Gagom.) Jean Baudrillard je ponudio osnovnu formulu simulakruma, sustava znakova koji proizvode druge znakove bez potrebe za realnim označiteljem (1976). “Neodređenosti koda kao i njegova strukturalnog zakona vrijednosti ne odgovara ništa doli minuciozna revizija smrti”, upozorava i Baudrillard (1976: 12). No, problem takve proizvodnje krije se ipak ne samo u nekom odvajanju od prirodnih poredaka, već i u političkoj ekonomiji koja pokazuje autonomiju i moć svojeg sveprisutnog principa. Može se očekivati kako će tehnologija sintetizatora glasa, primjerice, koja je omogućila pojavu hologramskih zvijezda poput Hatsune Miku dovesti i do toga da industrija počne snimati albume mrtvih umjetnika, kao što je Bowie. No, problem takve hiperrealne proizvodnje nije njezino udaljavanje od Realnog, kako je to formulirao Baudrillard, već Simboličko koje ih oblikuje, profit kao vladajući princip reprodukcije društvenih odnosa.

<sup>22</sup> Obveznica slavni funkcionira na način klasičnih derivata, tako da se autor “kladi” na uspjeh svojeg budućeg albuma te dijeli dio buduće zarade dioničarima, koji s druge strane preuzimaju rizik. Riječ je o jednom obliku dobitkovno-utemeljena osiguranja. O Bowieju tako pišu kao o “kralju invencije” jer je \$55 milijuna “Bowiejevih obveznica” naplatio, a zatim je jedna osiguravajuća kuća otkupila sve te dionice po kamatnoj stopi od 7,9% na 10 godina (Mohdin, 2016). Istovremeno američka zlatna dionica iznosila je 6,4% (2016). Za Bowieja, zarada je bila ogromna, a značila je plaćanje unaprijed, umjesto isplata autorskih prava kroz određeno vrijeme. Njegov su primjer slijedili James Brown, nasljednici Marvinu Gayea i drugi koji su objavljivali dionice koje se temelje na autorskom pravu (2016).

može promatrati u kontekstu političko-ekonomskih prilika. Thomas Piketty ustvrdio je kako je 1948. godina bila najbogatija godina, jer su djeca rođena tih godina (a Bowie je rođen tek jednu godinu prije, 1947) odrastala u razdoblju tri dekade neponovljivog svijeta države blagostanja (Davies, 1916). Smanjena nejednakost u post-ratnom razdoblju bila je posljedica višeg oporezivanja, socijalne potrošnje i uništavanja krupnog kapitala do kojeg dolazi zbog rata (2016). S druge strane, što više raste privatni kapital, to više raste i društvena nejednakost. U kasnijim desetljećima društveno se vrijedne djelatnosti (školstvo, primjerice) preoblikuju u izvor zarade i kapitaliziraju se (1916).

A u jednu se takvu financijalizaciju Bowie i sam izravno uključio svojim dionicama 90-ih. Postoji uobičajena predrasuda da kapitalizam nužno promiče slobodu izraza i individualnost, dok život Davida Bowieja i drugih umjetnika njegovog vremena upućuje na obrnuto – da uništavanje kapitala postavlja pozornicu za takve stvari (1916). Suvremena financijalizacija svakodnevnog života determinira život individua. Što god činili, u takvom društvu trebamo se držati puta koji osigurava sigurnu, predvidivu plaću koju su izračunali kreditori (1916). Digitalna tehnologija i društvene mreže pomažu na tom putu, pomažući kreditorima-dioničarima da fiksiraju identitete na mjestu i iskažu ih financijalizacijskim formulama (1916).

Da je Bowie u toj simboličkoj dimenziji političke ekonomije ili tržišne logike, koja dolazi kao posljedica žudnje za uspjehom, bio vrlo uspješan svjedoči i njegov stav prema autorskim pravima. Dok su neki zastupali povratak na staro, na ograničavanje mogućnosti slobodnog preuzimanja glazbenih datoteka preko interneta, Bowie je slijedio drugačiju logiku i manje napet odnos između obožavatelja i slavni, ističući kako će *copyright* i tako nestati, zbog čega autorska prava i intelektualno vlasništvo treba revolucionirati. Upravo takvu emergentnu logiku primjenjuje i invencijom dionica. Ta bi se ekonomska invencija trebala čitati u ključu emergentnih kultura koje ne zastupaju tradicionalne vrijednosti niti žele biti ostavljene po strani (poput alternativnih), već im je cilj smjena dominantne kulture (Williams, 1977).

Tako dolazimo do druge političko-ekonomske karakteristike, paradoksa vezanog uz smrt Davida Bowieja. Sljepoća, pa i lijevih intelektualaca, kao i svih ostalih obožavatelja je simptomatična. U tom je smislu simptomatičan i kontra-napad koji jalovo povezuje Davida Bowieja s nacizmom. Konflikt u procesu beatifikacije ukazao je tako na subjektivnu nemogućnost odvajanja dviju sfera – imaginarne i simboličke. Ovo pogrešno adresiranje, mutno okretanje prema nacizmu kao obliku ultimativnog zla, *Zla-Onog*, oblasti koja ne poznaje argumentaciju, ima oblik klasičnog fetišističkog nijekanja koje uvijek upućuje na neko drugo skriveno znanje s kojim se subjekt ne može nositi. Kod fetišističkog nijekanja (*Verleugnung*) subjekt nije u potpunosti zaboravio ono

što je znao (da je majka kastrirana), već je distorzirao sjećanje kako bi proizveo novi oblik znanja (Freud 2011a: 4536). Trik nesvjesnog sastoji se u tome da subjekta navede da se ponaša “kao da ne zna”. Optužba za nacizam tako funkcionira kao oblik fetiša, za koji se, najčešće ljevica, hvata kako bi proizvela oblik nelagode kod obožavatelja Davida Bowieja.

Ukoliko se iz melankoličnog žalovanja za Davidom Bowiejem može izvući neka lekcija, onda je to lekcija nijekanja Realnog. Dok sfere imaginarnih identifikacija ostaju na razini lažnog prepoznavanja, nadilaženje takvih projekcija značilo bi odvajanje sfere umjetničkog djelovanja Davida Bowieja od tržišne ekonomije kojoj je industrija glazbe, pa tako i djelo ovog pjevača pripadalo. Niz simptomatičnih točaka upozoravaju kako je riječ o nijekanju, melankoliji i kolektivno nesvjesnom koje je putem društvenih mreža došlo do sfere artikulacije. Ipak, nijekanje logike Kapitala djeluje i služi ideološkoj svrsi. Introjekcija Simboličkog Nad-Ja (kritike političke ekonomije) omogućila bi primjećivanje razlike načina proizvodnje i imaginarnih poredaka koje slavimo. Nemogućnost odvajanja ovih dviju dimenzija opasan je ideološki manevar kulturalizacije i individualizacije političko-ekonomskih pitanja.

Kada je preminuo David Bowie mnogi su na društvenim mrežama podijelili neku misao na tu temu, a neki i poneku njegovu pjesmu. Ispod tih objava često je stajalo “sada dostupno i na usluzi iTunes”. Ukoliko se dvije sfere, simbolička i imaginarna imaju odvojiti, tada bi bilo potrebno primijetiti konflikt u sferi simboličkog ili političke ekonomije, koji istovremeno ne treba biti konflikt unutar Imaginarnog poretka u kojem subjekt može biti fasciniran likom i djelom Davida Bowieja. Drugim riječima, ukoliko postoji lekcija svetačke vite Davida Bowieja, ona se ne nalazi u sferi Imaginarnog već Simboličkog.

## BIBLIOGRAFIJA

- Badiou, Alain (2009/1998) *L'éthique: Essai sur la conscience du Mal*. Caen: Nous.
- Badiou, Alain (1988) *L'être et l'évènement, L'ordre philosophique*. Paris: Collection dirigée par François Wahl aux Éditions du Seuil.
- Baudrillard, Jean (1976) *L'Echange symbolique et la mort*, Paris: Éditions Gallimard.
- Begley, Sharon (2016) “David Bowie died days after his birthday and album release. Did he delay death?” U: *STAT Reporting from the frontiers of health and medicine*, 11. siječnja 2016. URL: <http://www.statnews.com/2016/01/11/david-bowie/>.
- Brlak, Tomislav (2016) “Kako je Bowie nesmiljeno razobličio nebulozni temelj čitave pop kulture – mogućnost vječne mladosti”, *Jutarnji list*, 12. siječnja 2016. URL: <http://www.jutarnji.hr/ugledni-profesor-s-filozofskog-zajutarnji-kako-je-bowie-nesmiljeno-razoblicio-nebulozni-temelj-citave-pop-kulture---mogucnost-vjecne-mladosti/1495928/>.
- Brown, Wendy (2008) *Regulating Aversion. Tolerance in the Age of Identity and Empire*, New Jersey: Princeton University Press.
- Castells, Manuel (2009) *Communication Power*, Oxford: Oxford University Press.
- Castells, Manuel (2001) *The Internet Galaxy, Reflections on the Internet, Business and Society*, Oxford: Oxford University Press.
- Davies, Will (2016) “The Political Economy of David Bowie”, *Political Economy Research Center (PERC)*, Goldsmiths University of London, January 19th 2016.
- Davies, Will (2015) Johnna Montgomerie & Sara Wallin. *Financial Melancholia – Mental Health and Indebtedness*, Smashwords Edition, 2015, ebook.
- Dorchen, Jeff (2016) “On Bowie, and what to do in the space between our debuts and finales”, [radijska emisija] *This is Hell!*, Chicago WNUR, 89.3 FM, 2016. URL: <https://soundcloud.com/this-is-hell/883jeffdorchen>.
- Jordy, Cummings (2016) “Problematic Boogie: On David Bowie”, *Red Wedge*, 12. siječnja 2016. URL: <http://www.redwedgemagazine.com/online-issue/problematic-boogie-david-bowie>.
- Freud, Sigmund (2014) “Das Unbehagen in der Kultur”, *Sämtliche Werke Sigmund Freuds I*, Dinslaken: Asklepiosmedia, ebook, str. 3797–3879.
- Freud, Sigmund (1940) “Die Zerlegung der psychischen Persönlichkeit”, *Gesammelte Werke XV*, Fünftehnter Band. Neue Folge der Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse, S. Fischer Verlag, str. 62–86.
- Freud, Sigmund (1928) *Die Zukunft einer Illusion*, Leipzig, Wien, Zürich: Internationaler Psychoanalytischer Verlag.
- Freud, Sigmund (2011a/1917) “Fetishism”, *Freud Complete Works*. Ivan Smith, str. 4533–4538.
- Freud, Sigmund (2014/1926) “Hemmung, Symptom und Angs”, *Sämtliche Werke, Sigmund Freuds*, Dinslaken: Asklepiosmedia.
- Freud, Sigmund (2011b/1917) “Mourning and Melancholia”, *Freud Complete Works*. Ivan Smith, ebook, 3039–4325.
- Freud, Sigmund (1982/1900) *Die Traumdeutung. Studienausgabe Band II*, Frankfurt am Main: Fisher Taschenbuch Verlag.
- Furness, Hannah (2016) “David Bowie’s last release, Lazarus, was ‘parting gift’ for fans in carefully planned finale”, *The Telegraph*, 13. siječnja 2016, URL: <http://www.telegraph.co.uk/news/2016/03/16/david-bowies-last-release-lazarus-was-parting-gift-for-fans-in-c/>.
- Galloway, Alexander R. (2004) *Protocol: How Control Exists after Decentralization*, Cambridge, Massachusetts: The MIT Press.
- Rugnetta, Mike (2016) “Is It Okay to Mourn Celebrity Death Online?”, *Idea Chanell*, PBS Digital Studios, 16. ožujka 2016, [https://www.youtube.com/watch?v=yvV\\_svdEb8](https://www.youtube.com/watch?v=yvV_svdEb8).
- Jolles, André (2011) *Einfache Formen. Legende, Sage, Mythe, Rätsel, Spruch, Kasus, Memorabile, Märchen, Witz*, Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Kostelnik, Branko (2016) “Zašto mi je David Bowie bio više od škole, lektire i Tita”, Zagreb: *Jutarnji list*, 12. siječnja 2016, <http://www.jutarnji.hr/-zasto-mi-je-david-bowie-bio-vise-od-skole-lektire-i-tita-ugledni-hrvatski-novinar-i-glazbenik-prisjeca-se-kako-je-odrastao-s-ikonom-rocka/1495952/>.

Kovel, Joel (1980) "Narcism and the family", *Telos Press*, 20. lipnja 1980, br. 44, str. 88–100.

Lacan, Jacques (1966) "Fonction et champ de la parole et du langage en psychanalyse", *Écrits*, Paris: Éditions du Seuil, str. 237–322.

Lacan, Jacques (1998) *The Seminar of Jacques Lacan XX: On Feminine Sexuality, the Limits of Love and Knowledge, 1972–73* (Encore), New York: W.W. Norton.

Laplanche, Jean i Pontalis, Jean-Bertrand (1973) *The Language of Psycho-Analysis*, London: The Hogarth Press and the Institute of Psycho-Analysis.

Lasch, Christopher (1997) *The Culture of Narcissism. American Life in an Age of Diminishing Expectations*, New York i London: Norton & Company.

Mohdin, Aamna (2016) "Bowie Bonds. David Bowie was as innovative a financier as he was a musician", 11. siječnja 2016, *Quartz*, URL: <http://qz.com/590977/david-bowie-was-as-innovative-a-financier-as-he-was-a-musician/>.

Neumann, Ann (2016) "David Bowie planned his end as he lived – on his own terms, blazing a trail", *The Guardian*, 12. siječnja 2016, URL: <http://www.theguardian.com/commentisfree/2016/jan/12/david-bowie-death-end-of-life-plans-cancer>.

Pfaller, Robert (2014) *On the Pleasure Principle in Culture. Illusions Without Owners*, London: Verso.

Pfaller, Robert. (2011) *Wofür es sich zu leben lohnt Elemente materialistischer Philosophie*, Frankfurt am Main: Fischer Verlag.

Phipps, Jennie L. (2016) "Bowie: Life well lived, death well planned", *Bankrate*, 26. siječnja 2016, URL: <http://www.bankrate.com/financing/retirement/bowie-life-well-lived-death-well-planned/>.

Poster, Mark (2011/1996) "Cyberdemocracy: Internet as Public Sphere?", *What's the Matter with the Internet?*, Minnesota: University of Minnesota Press, str. 171–188.

Reddit, URL: [https://www.reddit.com/r/vinyl/comments/4hj92g/a\\_friend\\_discovered\\_that\\_if\\_you\\_expose\\_the/](https://www.reddit.com/r/vinyl/comments/4hj92g/a_friend_discovered_that_if_you_expose_the/).

Ritsema, Jan (2016) "Is there a way out of self-exploitation?", *Spike Art Magazine*, URL: <http://www.spikeartmagazine.com/en/articles/qa-0>.

de Saussure, Ferdinand (1997) *Cours de Linguistique générale*, Paris: Éditions Payot & Rivages.

Stern, Marlow (2016) "Tilda Swinton on David Bowie: He Looked Like Someone From the Same Planet as I Did", *The Daily Beast*, 2016, URL: <http://www.thedailybeast.com/articles/2016/01/11/tilda-swinton-on-david-bowie-he-looked-like-someone-from-the-same-planet-as-i-did.html>.

Stutz, Colin (2016) David Bowie's Death Leads to 100 Million Facebook Interactions in First 12 Hours, *Billboard*, 1. studenog 2016, URL: <http://www.billboard.com/articles/columns/rock/6836601/david-bowie-death-100-million-facebook-interactions-12-hours>.

Williams, Raymond (1977) "Base and Superstructure", *Maxism and literature*, Oxford & New York: Oxford University Press, str. 75–82.

Zupančić, Alenka (2011) *Ubaci uljeza*, Zagreb: Meandar Medija.

Žižek, Slavoj (2008a) *The Sublime Object of Ideology*, London: Verso.

Žižek, Slavoj (2008b) "Tolerance as an Ideological Category", *Violence. Six sideways reflections*, Profile Books LTD, str. 140–178.

## SUMMARY

### "DAVID BOWIE": A MODE OF CELEBRITY MOURNING—VITA, MELANCHOLY AND POLITICAL ECONOMY

The paper takes the recent death of David Bowie as its focus in order to approach the broader question of the character of the celebrity death. There are three points anchoring the paper. The first is the concept of the negative event, which refers to the perpetuation of the eventfulness that leads to the end of the constitution of the event as such. It points to the emergence of the non-event as in the case of David Bowie's death. As interpellation of the subject in the framework of ideological phantasm, it takes the discursive form of the saint's vita as a specific spiritual imitation which, although negative in its character, forms the subjects. The second, the concept of the negative subjectivity, takes the form of the melancholy and has the important role in postmodern ideology. The role of the Internet is elaborated on as a space of the unconscious and the core of the *jouissance*. The Internet proves that collective pathology has the structure of melancholy. The third anchor is the concept of the negative Real, political economy as a framework of the event and a mechanism for the translation of the Real into the Imaginary.